

Dr. Kiss Zoltán

A KÖNYVKIADÁS ÉS KÖNYVKERESKEDELEM A SZELLEMITULAJDON-VÉDELEM CÉLKERESZTJÉBEN

BEVEZETÉS

Vizsgálódásunk, illetve kutatásunk előzménye a Magyar Szellemtulajdon-védelmi Tanács (MSZTT) 2007. szeptember 28-i ülésének napirendjén szereplő, a „Könyvkiadás és könyvkereskedelem helyzete a szellemtulajdon-védelem aktuális kérdéseinek tükrében” című, dr. Gál Katalinnak, az MSZTT tagjának, a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete (MKKE) alelnökének dr. Vince Eszterrel közösen készített vitaanyaga. A vitaanyag és az ülésen előadottak fontosabb megállapításai a következők.

- A magyar könyvkiadás évente 65 milliárd Ft forgalmat mutat fel. A belföldi könyvpiac stagnál, bizonyos ágazatok, így például a magyar szakkönyvkiadás volumene évről évre csökken, ezek csak állami támogatással tarthatók fenn, belőlük nyereség nem képződik.
- A vezető európai könyvhatalom, Németország példájából kiindulva az MKKE kezdeményezte, hogy a könyv hazánkban is kötött árássá váljon. A liberalizált belföldi piacon ugyanis a dömpingáron való értékesítés a jellemző, ami tönkreteszi a kiadókat (megjegyzendő, hogy ez a kérdés, amelyet az írásos vitaanyag is kiemelt, árpolitikai, szakmapolitikai kérdés, amely kívül esik a szellemtulajdon-védelem tárgykerén).
- A magyar könyvszakma specialitása, hogy kizárólag bizományosi rendszerben működik.
- A jelenlegi rendszerben a könyvkiadás a bestseller felé tolódik el.
- A szerzői joggal összefüggő problémák között a vitaanyag hangsúlyozza, hogy a kiadók és a szerzők között megkötött felhasználási szerződések alapján a kiadók csak határozott időre szerzik meg a felhasználási jogokat. A vitaanyag szerint a magyar szerzői jogban a mérleg nyelve inkább a szerzők felé billen, miközben az európai szerzői jogi gyakorlat jobban differenciál, kitér pl. a tipográfiai vagy „*layout*”-jogokra, és az alkotó szerkesztői jogokat, valamint a koncepció, a sorozatalkotás jogát is elismeri.
- A könyvet fizikai megjelenésében is védeni kellene, hasonlóan az iparművészeti alkotásokhoz. A vitaanyag méltánytalannak tartja, hogy csak a könyv alapjául szolgáló mű védett. A könyv létrehozásában a kiadó szerepe sokszor nem marad el a szerzőétől. Az alapkonceptiót a kiadó kezdeményezi, alakítja ki, egy szellemi műhelyben koordinálva egyesíti a szerző, a szerkesztő, a borítótervező, a tipográfus és mások hozzájárulását. Ilyenkor a végeredmény, azaz maga a könyv a kiadó „terméke”, a kiadásért

is ő felel. A kötelezettségeket ugyanakkor nem ellensúlyozzák kellőképpen a jogok a kiadói oldalon.

- A vitaanyag mindazonáltal említést tesz a szerzők kiszolgáltatottságáról (pl. alacsony jogdíjak) éppúgy, mint a független kiadók nehéz helyzetéről. Véggövegtetése az, hogy az alacsony eladási számok, a csökkenő bevételek, a magas kereskedelmi árresek és az egyre apadó támogatási források mellett egyre nehezebb méltányos jogdíjat ki-gazdálkodni.

Az MSZTT ülésén elhangzottak, valamint az említett vitaanyag alapján a Magyar Szabadalmi Hivatal (MSZH) úgy döntött, hogy a szellemi tulajdon-védelmi szempontokat előtér-be helyező kérdésekből álló kérdőívet készít, amelynek célja, hogy felmérje a szerzői jog, adott esetben más szellemi tulajdoni oltalmi formák és a könyvkiadás, valamint a könyv-kereskedelem közötti kapcsolatrendszer, megalapozva a tárgyban készítendő helyzetelem-zést és az annak alapján szükségesnek ítélt intézkedések kezdeményezését. A kérdőív első tervezete megvitatásra került az MSZTT 2007. december 7-i ülésén, majd azt az MKKE is véleményezte. A kérdőív 2008 januárjában lett kiküldve mintegy negyven könyvszakmai szervezetnek (beleértve a nagy könyvterjesztő cégeket is), kulturális és tudományos műhely-lyeknek, továbbá a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésébe tömörült könyv-kiadónak. 2008. március végéig összesen 13 válasz érkezett az MSZH-hoz.¹

Az érdemi véleményeket összefoglaló előterjesztést 2008. június 27-én tárgyalta meg az MSZTT.² Ebben az írásban a kérdőív fejezetei, illetve pontjai mentén haladva mutatjuk be a válaszokat, a szerzők következtetéseit és javaslatait, végül az MSZTT ezzel kapcsolatos határozatát.

I. ÁLTALÁNOS TRENDK A KÖNYVKIADÁSBAN

Az első kérdéscsoport a könyvkiadás és a könyvkereskedelem XXI. századi kihívásait bon-colgatta, jelesül azt, hogy a nemzetközi, illetve a hazai könyvkiadás és könyvkereskedelem hogyan veszi figyelembe az új technológiák gyors fejlődését és a kulturális szokások ebből eredő változását.

A beérkezett válaszok alapján a könyvkiadás és a könyvkereskedelem legnagyobb kihívá-sai az információtechnológiai forradalom hajnalán (vagy delén?) a következők:

¹ A válaszadók a következők voltak: Nemzeti Tankönyvkiadó/Perfekt, Librotrade, SZAK Kiadó, Typotex, Európa (könyvkiadók), Artisjus Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület, Hungart Vizualis Művészek Közös Jogkezelő Társasága Egyesület, Magyar Reprográfiai Szövetség (mint közös jogkezelő szervezetek), Széchenyi Akadémia, Kráter Műhely (mint kulturális és tudományos műhelyek, egyesületek), Magyar Lapkiadók Egyesülete (mint érdekvédelmi szervezet), Oktatási és Kulturális Minisztérium (mint központi államigazgatási szervezet). Sajnálatos tény, hogy sem a nagy könyvkereskedelmi cégektől, sem az írószervezetektől nem érkezett válasz.

² A könyvkiadás és a könyvkereskedelem helyzete a szellemi tulajdon-védelem aktuális kérdéseinek tükrében (a kérdő-íves felmérés eredményei). Készítette: *dr. Kiss Zoltán és dr. Munkácsi Péter.*

- az új technológiák térhódítása (elektronikus könyv, internet, internetes kultúra elterjedése, digitalizálás, vizuális kultúra térnyerése);
- a könyvkiadás kereskedelmiesítése (a könyvkiadás és könyvkereskedelem koncentrációja, a könyvkiadás „bulvárosodása”, a szakkönyvek kiadásának csökkenése, papírkönyvek forgalmazása internetes megrendeléssel, e-kereskedelem);
- a tartalom „eltulajdonlásának” problémája, ideértve a szerzői jogi védelem alatt álló művek köz- vagy magántulajdonba tartozásának vitáját;
- az olvasási zavarok, fokozódó olvasásképtelenség (dislexia) elterjedése.

Részletesebben ismertetve a fentieket, a hozzászólások többsége azt emelte ki, hogy a nemzetközi könyvkiadás fő trendjei viszonylag rugalmasan, de némi késéssel próbálják követni a technológiák és a kulturális szokások változását. Egy másik megközelítés szerint ez csupán a fejlett országokra igaz, amelyek maximálisan alkalmazkodtak az információhordozók változásából adódó új helyzethez, és megteremtették a digitális anyagok készítéséhez és forgalmazásához szükséges infrastruktúrát (egyik válaszadó utalt a fokozott marketingre, cégfúziókra), míg a harmadik világ országaiban ezek a tendenciák még nem érzékelhetők. Az internetes könyvkereskedelem sikerágazat, bizonyos tartalmak elérhetőek elektronikus formában is, ami anyagi és időráfordítás szempontjából forradalmi változást jelent. A tudományos munka során a hivatkozási lehetőségek radikálisan megváltoztak, részint a keresés hatékonyságának megnövekedésével, részint amiatt, mert a megfelelő információhoz való hozzáférés kéznyújtásnyira került. Sok könyv elektronikus formában is elkészül, ezt zömében a papírpéldány elkészítéséhez használják, de az elektronikus forma is hozzáférhető. Terjed az a gyakorlat, hogy a papírkönyv CD-mellékleten tartalmazza az elektronikus példányt, vagy az letölthető az internetről.

Az Oktatási és Kulturális Minisztérium (OKM) lassúbb, óvatosabb fejlődést, technikai elterjedést prognosztizál. Két könyvkiadó szerint az internetes könyvkereskedelem üzleti alapon jól terjed. Abban egyetértés mutatkozik a válaszadók között, hogy az elektronikus könyvkiadás kezdetleges állapotban (10-15 éves lemaradásban) van, az online szövegforgalmazásnak nincs kultúrája, a szerzők körében nagy a félelem a hozzáférés szankcionálhatatlansága, a jogtalan, felhasználói szerződés nélküli terjesztés miatt. Az önálló, tehát a papírkiadással nem egybekapcsolt elektronikus könyvkiadás egyelőre nem számottevő. A SZAK Kiadó a CD-mellékleteken nem nyomtatható és nem másolható, de számítógépen kereshető szövegváltozat kiadásával próbálkozik. Ugyancsak e kiadó szerint nagy fejlődést jelent, hogy a nyomdákkal tisztán elektronikus úton lehet kapcsolatot tartani. A Kráter Műhely az internet – kereskedelem – idegenforgalom – közművelődés és könyvtárfejlesztés – könyvkiadás céljainak összehangolását javasolta.

II. A KÖNYVKIADÁS ÉS A KÖNYVKERESKEDELEM ÁLTALÁNOS SZERZŐI JOGI KÉRDÉSEI

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Szjt.) bevezetőjében megfogalmazza, hogy a technikai fejlődéssel lépést tartó, korszerű szerzői jogi szabályozás meghatározó szerepet tölt be a szellemi alkotás ösztönzésében, a nemzeti és az egyetemes kultúra értékeinek megóvásában; egyensúlyt teremt és tart fenn a szerzők és más jogosultak, valamint a felhasználók és a széles közönség érdekei között, tekintettel az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás és a szabad információhoz jutás igényeire is; gondoskodik továbbá a szerzői jog és a kapcsolódó jogok széles körű, hatékony érvényesüléséről. A második kérdéscsoport ezeknek az alapelveknek az érvényesülését vizsgálta a könyvkiadás és könyvkereskedelem területén.

2.1. A SZERZŐI JOGI SZABÁLYOZÁS GYAKORLATA, ÉRTELMEZÉSE (BÍRÓSÁGOK, SZERZŐI JOGI SZAKÉRTŐ TESTÜLET, SZAKIRODALOM)

A kérdőívre adott válaszok széles spektrumot fognak át; egyes vélemények szerint a hatályos magyar szerzői jogi törvény alapvetően megfelel a szerzők, a könyvkiadók és a könyvkereskedők érdekei közötti egyensúly megtartásának, a jogalkalmazási és -értelmezési kérdésekre is viszonylag egyértelmű válaszok adhatók ezen a területen (Artisjus), felfutóban van a szerzői jogi gondolkodás, és szempontnak tekintik a szerzői jogi irányelveket (OKM).

A Nemzeti Tankönyvkiadó/Perfekt Zrt. válaszai alapján az alapelvek érvényre jutnak, bár más kérdés, hogy jogsértés esetén a sértett hogyan tudja érvényesíteni az érdekeit. A végső megoldás a polgári peres eljárás, ami évekig is elhúzódhat, és ez egyik fél érdekét sem szolgálja. Speciális, a tankönyvkiadókat érintő probléma, hogy az Szjt. meglehetősen elnagyolja a tankönyvekkel kapcsolatos szabályozást, többek között nem ad kellő eligazítást az idézet és az átvétel megkülönböztetésére, és nem teszi védhetővé a tankönyvben alkalmazott módszert, a koncepciót.

Ide kapcsolódik a Hungart észrevétele, amely szerint a képző-, ipar- és fotóművészeti alkotások másodfelhasználása jellemzően és nagy tömegben a tankönyvekben fordul elő. Hosszú tárgyalási folyamat eredménye volt, míg az Szjt. vonatkozó előírásait elfogadták a kiadók, és „megbarátkoztak” azzal a ténnyel, hogy nincs szabad felhasználás ezen a területen. A legnagyobb kiadókkal végül sikerült tárgyalásos úton elfogadtatni a helyzetet, és pótlólag rendezték a jogosulatlan felhasználásokat: megfizették az elmaradt jogdíjakat. Az Szjt. betartására az is rászorítja a kiadókat, hogy a tankönyvlistára csak jogtisztá könyveket lehet felvenni, s ha ellenkező bejelentés érkezik, az veszélyezteti a kiadó listán maradását vagy az oda történő felvételt.

Más vélemények szerint (Kráter Műhely, SZAK Kiadó) a szerzői jogi alapelvek felemásan, túl centralizáltan érvényesülnek, a könyvkiadók érdekeit alig-alig védi az újabb szerzői jog, s

a jogág nem készült fel az online publikációk sajátos kezelésére. A Typotex szerint kifejezetten többféle rossz szerzői jogi gyakorlat létezik. Ezt erősíti a Magyar Reprógráfiai Szövetség (RSZ) véleménye is. A zeneműkiadót, hangfelvétel-kiadót megillető jogokkal ellentétben a könyvkiadói jogok biztosításának hiányzik a jogi háttere. A kiadói jogok érvényesülésével a jogi szakirodalom nem foglalkozik. Bírói gyakorlat hiányában, részben ennek következményeként, szerzői jogi szakértői döntések sem születhettek. Ennek oka részben az, hogy a kiadók – nem ismervén azokat pontosan – csak kevéssé élnek jogaikkal, és érdekérvényesítési képességük sem megoldott intézményesen.

2.2. A SZERZŐI JOGI SZABÁLYOZÁSRA VISSZAVEZETHETŐ ZAVAROK A KÖNYVKIADÁSBAN ÉS -KERESKEDELEMBEN

Az Artisjus úgy ítéli meg, hogy a zavarok elsősorban nem magára a szabályozásra, hanem a szerződéskötés kultúrájára és a szerződési fegyelem alacsony szintjére vezethetők vissza. Egyrészt a törvénybe nincsenek beépítve automatizmusok, a kiadó csak olyan joggal rendelkezik, amelyet kifejezetten megszerez a szerződésben; másrészt minél szélesebb körű egy monopólium (kizárólagos jog), annál többbe kerül. Ezt az alapvető összefüggést kell felismernie és tudomásul vennie minden szereplőnek a szerződéskötés során. Ezzel korrelál az RSZ válasza is; a zavarok a hiányos jogi ismeretekből, a kiadói területet is alaposan ismerő jogászok hiányából fakadnak.

A kiadóktól érkezett válaszok hiányolták a tisztázott kiadói jogot, hiszen a joggyakorlat is helyenként igazságtalan előnyt ad a szerzőnek. Másrészt, a jog aránytalan a terjesztés vonatkozásában is, mert a szerzői jog csak a kiadókat köti, a terjesztőket nem. Több esetben az örökösök akadályozzák meg, hogy az Szjt. alapelvei (a nemzeti kultúra értékeinek megóvása, a lassan közkinccsé váló művek folyamatos piacon tartása stb.) megvalósuljanak. Problémát vet fel, ha sok jogutód van egy adott mű szerzői jogosultjaként. Ilyenkor különösen nagy nehézség az, hogy a Ptk. közöstulajdon-szabályainak alkalmazása miatt konszenzusra van szükség a felhasználási jogok átengedéséhez. Ez sokszor aránytalan nehézséget jelent a kiadó számára, így nem kerül sor a mű kiadására. Ugyancsak gondokat jelent az árva művek esete.

A Hungart szerint gyakran volt vita tárgyá az a rendelkezés, hogy az Szjt. 67. §-ának (5) bekezdése tiltja a képző-, illetve fotóművészeti területen az idézést. Valóban vannak esetek, amikor ez a kategorikus tiltás életszerűtlen, hiszen egy nagyméretű alkotás egészét élvezhető módon sokszor lehetetlen bemutatni, így indokolt lenne annak csak egy részletét reprodukálni. Problémát okoz a művek reprodukciójának jogosítása során a fotós helyzete. A Hungart díjszabása e kérdésben az alábbiakat rendeli: *„Művészeti alkotások fényképeinél – amennyiben azok szerzői jogvédelem alatt állnak – e tarifa tekintetében a fotósok jogai egyenlők a reprodukálható műtárgy alkotójának jogaival, tehát azon fotóművészeti alkotások felhasználásához, melyek más műalkotást ábrázolnak, mindkét alkotás tekintetében szükséges*

a jogosítást beszerezni.” Úgy vélik, hogy ez helyes rendelkezés, de azt, hogy a fotó szerzői jogi védelem alatt áll-e vagy sem, egyedileg lehet eldönteni, itt pedig tömeges felhasználás történik. Kétdimenziós műtárgyfotóknál általában az a feladat a fotós számára, hogy ne egyéni és eredeti alkotást hozzon létre, hanem tökéletes pontossággal jelenítse meg a festményt vagy a grafikát. Egy háromdimenziós mű esetében már bonyolultabb lehet a kérdés.

A fotók könyvben történő másodfelhasználása egyébként is több problémát okoz a kiterjesztett közös jogkezelés körében, ugyanis e szakmában gyakori, hogy a fotóügynökségek kizárólagos joggal szerzik meg a fotók felhasználási jogát, s ez ütközhet a kiterjesztett közös jogkezeléssel. A probléma feloldását a Hungart a fotósokkal kötött megbízási szerződés keretében próbálja rendezni.

Kisebb kiadók körében léteznek olyan kalózkidadások is, amelyek például egy festőművész szinte teljes életművét bemutatják minden jogosítás nélkül, majd a kiadó gyakorlatilag eltűnik.

A művészeti folyóiratok területén is nehéz a szerzői jogok tiszteletben tartását elérni, mert még mindig uralkodik az a nézet, hogy a művész munkáinak bemutatása az ő érdeke, és ezért jogdíj nem illeti meg.

A vizuális művek reprodukciói megjelenítésének engedélyezése tárgyában a hazai múzeumok egy része is félreértésben van, sokszor fordul elő olyan eset, hogy egy múzeumban őrzött mű reprodukciójának megjelenítését a múzeum mint a műtárgy tulajdonosa kívánja engedélyezni „jogdíj” megfizetése ellenében.

2.3. A SZERZŐK, KIADÓK, KÖNYVKERESKEDŐK, OLVASÓK HELYZETE ÉS SZEREPE A SZERZŐI JOG SZEMSZÖGÉBŐL

Valamennyi piaci szereplő helyzetét a „kiszolgáltatottság” kifejezéssel jellemezték a válaszadók. A szerzők védelmét biztosítja az Szjt., de kérdéses, mennyire tudják azt érvényesíteni (RSZ). Tisztázatlan a tartalom tulajdonlásának kérdése; a szerzők és a műveiket felhasználó kiadók egymásra vannak utalva: a piac felől nézve mindkettőn egy közös monopólium (kizárólagos jog) jogosultjai, amelynek létrehozásába alkotómunkát és pénzt fektettek. A tankönyvkiadásban a szerzők alkupozíciója kiemelkedően jó.

A kiadók tekintetében nincs a köztudatban, hogy a szerzői jogban nevesítve szerepel a kiadói szerződés (Szjt. 56–57. §-a); kiszolgáltatottak a szerző és a terjesztő irányában is. A tankönyvkiadás sajátos helyzete folytán a kiadókat terheli a tankönyvvé nyilvánítás összes tartalmi és anyagi terhe.

A könyvkereskedőknek szerzői jogi értelemben indifferens a szerepük, ugyanakkor a fent említett közös monopóliumnak (kizárólagos jognak) a hasznosulása nagyban függ a könyvkereskedelem hatékony tevékenységétől, ami a kiadók és a terjesztők alkujának az eredménye.

Egyes vélemények szerint a szerzői jog az olvasót szankcionálja, míg más álláspont úgy véli, a piaci szereplők közötti egyensúly felborul az olvasók javára. Az Artisjus megfogalmazása a szerint az olvasó a választásával a szerző alkotómunkáját értékeli.

A szerzői jogi szabályozás egyfelől ambivalens; a szerző oldalán a szabályozásban mutató előnyök a gyakorlatban inkább csak a jogsértések esetén az igényérvényesítésben mutatkoznak. Másfelől az Szjt. nem tartalmaz törvényi automatizmusokat, ezt hangsúlyozza az Európa Kiadó is, amikor a kiadói gondozás jogvédelmének hiányára utal. Egy kiadó sokszor jelentős minőségi alkotómunkát fektet egy mű hazai kiadásába, de ehhez semmilyen jogi védelem nem tartozik. A szerzői (fordítói) jogok felhasználási szerződésben rögzített időtartama után az adott művel kapcsolatosan a kiadónak már semmilyen joga sincs, és a jelenlegi szabályozás nem biztosít védelmet a kiadó szöveggondozási ráfordításait illetően sem. A törvényi automatizmusok hiányában a szerződő feleknek maguknak kell kimunkálniuk az egyensúlyi helyzetet a szolgáltatás-ellenszolgáltatás polgári alapelve mentén (Artisjus).

A Nemzeti Tankönyvkiadó a tankönyvkiadás sajátos helyzetére utalt, míg az OKM szerint a szerzőket előnyösebb helyzetbe hozza a reprográfiai jogdíj, illetve a bevezetésre kerülő nyilvános haszonkölcsönzési díj (PLR).

2.4. A SZERZŐI VAGYONI JOGOKRA VONATKOZÓ SZABÁLYOZÁS HATÁSA A KIADÓI ÉS A SZERZŐI RÁFORDÍTÁSOKRA

Az Artisjus abból indult ki, hogy a kiadói és szerzői ráfordításokat alapvetően a szerzőnek a művén fennálló kizárólagos joga védi: ezt engedi át a szerző a kiadónak valamilyen, konszenzuson alapuló szerződésben rögzített terjedelemben. A kiadónak azt a nem kevés munkáját és ráfordítását, amelynek során a szerzői mű kéziratából eladható áru lesz, csak az ezen a szerződésen alapuló kizárólagos jog védi, és ezt a kiadók olykor keveslik.

Ide kapcsolódik a SZAK Kiadó válasza: megítélésük szerint a szerzői jog vagyoni részének nincs kihatása a ráfordításokra. A mű vagyoni értéke a piacon alakul ki, aminek a szerzői ráfordításokhoz semmi köze – óriási anyagi siker lehet egy szimpla ötlet, és értékesíthetetlennek mutatkozhat egy óriási befektetéssel gyűjtött adatokat összegező és felhasználó mű. Másrészt, a vagyoni érték realizálásában nagy szerepe van a kiadónak, itt már szignifikánsak lehetnek a ráfordítások, amelyek megtérüléséből a szerző azonos mértékben részesül. Más kiadók válaszából az derült ki, hogy a szerzői vagyoni jogokra vonatkozó szabályozás nem biztosít megfelelő védelmet sem a kiadói, sem a szerzői ráfordításokra.

2.5. A SZERZŐI JOGI JOGÉRVÉNYESÍTÉS HELYZETE A KÖNYVKIADÁSRA; SZERZŐI JOGI TÁRGYÚ PEREK

Két válasz foglalkozott érdemben ezzel a kérdéssel. A Nemzeti Tankönyvkiadó szerint mivel csak polgári peres úton van értelme az érdekérvényesítésnek, ez lassú és nehézkes Magyar-

országon, így sokan jogsértés esetén sem élnek ezzel az eszközzel. A tankönyvek esetében a helyzet még reménytelenebb, annak ellenére, hogy számos esetben szinte azonos tartalmú tankönyvek vannak forgalomban, jogorvoslásra a Szerzői Jogi Szakértő Testület (SZJSZT) egy esetben sem látott reális lehetőséget.

Ezt a nézetet erősíti meg az RSZ is. A szerzői jogérvényesítés helyzete a perek lassú, évekig elhúzódó volta miatt kedvezőtlen, a szerzők inkább élnek vele, mint a könyvkiadók. Ezen a területen nagyobb szerepe lehetne a mediációnak.

A kiadók egy-egy perindításról számoltak be, a Kráter Műhely 6-7 perről adott számot. A Nemzeti Tankönyvkiadó válasza szerint a tankönyvpiac létrejötte előtt ez a kérdés – a tankönyvkiadás állami monopóliuma miatt – fel sem merült, a tankönyvpiac létrejötte után több alkalommal kérték az SZJSZT szakvéleményét, de egy esetben sem ítélték ígéretesnek – épp a tankönyvekre vonatkozó jogi szabályozás gyengesége miatt – perbeli esélyeiket, így peres ügyük nem volt. Sérelmeik orvoslásának egyetlen fóruma a Tankönyves Vállalkozók Országos Testületének etikai bizottsága volt, amely néhány esetben számukra kedvező döntést hozott, de az e testület által hozott elmarasztalások nem tekinthetők egyenértékűnek egy megnyert perrel.

2.6. A KÖNYVKALÓZKODÁS ELLENI FELLÉPÉS

A válaszokból kiderült, hogy létezik könyvkalózkodás Magyarországon, ugyanakkor nem készült eddig felmérés, gazdasági elemzés az okozott kár nagyságáról, viszont szükség lenne rá, különösen a kiadói oldal részéről. Ugyancsak szükségesnek látszik az állami beavatkozás (jogszabályalkotás révén).

2.7. A SZERZŐSÉG BIZONYÍTÁSA; A MŰVEK ÖNKÉNTES REGISZTRÁCIÓJA³

A kiadók szerint a műnyilvántartás a jogi „védelem” szintjét nem fokozhatja, csupán azt bizonyíthatja, hogy adott időpontban adott szerző a művet sajátjának vallotta. Ez a „védelem” ugyanakkor kevés esetben lehet életszerű, a kiadói gyakorlatban elsőbbségi vita ritkán merül fel. A probléma általában nem a teljes művek, hanem a részletek lopása, amivel szemben ez a megoldás nem véd.

³ Az Sztj. értelmében az ellenkező bizonyításáig azt kell szerzőnek tekinteni, akinek a nevét ilyenként a művön a szokásos módon feltüntették. Ha ez a rendelkezés nem alkalmazható, akkor pedig azt, aki a művet sajátjaként a Magyar Szabadalmi Hivatalnál (MSZH) önkéntes műnyilvántartásba vetette, és ezt közokirattal igazolja. Az MSZH által 5000 forint eljárási díj befizetése után kiadott tanúsítvány a szellemi alkotásra vonatkozóan szerzői vagy más jogi védelmet nem keletkeztet, csupán bizonyítási eszközként szolgál annak igazolására, hogy a szerző által a sajátjaként nyilvántartásba vett alkotás a tanúsítvány kiállításának napján a tanúsítványhoz hozzáfűzött műpéldány szerinti tartalommal létezett. Bővebb információ a <http://www.mszh.hu/szerzoijog/onkentes/> oldalon található.

Az Artisjus véleménye szerint a szerzői minőség bizonyítására szolgáló tanúsítvány önmagában nem befolyásolja a szerzői jogi védelmet (annak „szintjét”), hiszen a mű e nélkül is, a törvény értelmében, védelem alatt áll. Viszont amikor a szerző keres felhasználót még nyilvánosságra nem hozott művének, hasznos lehet a tanúsítvány annak tudatosítására, hogy a művet nem lehet nyom nélkül eltulajdonítani.

A Kráter Műhely és a Széchenyi Akadémia azon a véleményen volt, hogy ez nem tehető kötelezővé. A kiadói jogok bejelentését kellene inkább érdekvédelemből ellenőrzötté, nyilvánossá tenni ingyenesen. Mivel a regisztráció nem keletkeztet szerzői vagy más jogi védelmet, a szerző igazi gondjait sem oldja meg.

2.8. KÖNYVKIADÁS ÉS ARCULATVÉDELEM

A kiadók számára ismert probléma a védjegy- vagy a formatervezésiminta-oltalom igénybe vétele vagy annak mellőzése. Általában nem élnek ezzel a lehetőséggel, de elismerik, hogy kedvezőbb díjtételek és bejelentési lehetőségek mellett szükséges volna minden kiadónak igénybe venni ezeket a szolgáltatásokat. A tankönyvek formai megoldásait, tipográfiai eszközeit, arculatát is védeni kellene, de ezt a védelmet az Sztj. keretei között kellene megoldani, nem pedig iparjogvédelmi eszközökkel. Műfordítás során többen találkoztak azzal az igénnyel, hogy a külföldi kiadó formai megoldásait átvegyék, amelyek között voltak védett megoldások. A kiadók tapasztalatai szerint ugyanakkor a fogyasztók (olvasók) általában nem kötik össze az emblémákat a tényleges műhelyekkel.

2.9. A KÖNYVEK POLCON TARTÁSI IDŐTARTAMA ÉS A SZERZŐI JOG⁴

A kiadók úgy látják, hogy szerződésben rögzíthetik a felek ezt az időtartamot, ha igény van rá. Olyan vélemény is megfogalmazódott, hogy a polcon tartás ideje Magyarországon a gyakorlatban nagyon rövid, holott bizonyos típusú könyveket folyamatosan készleten kellene tartani. A „pozitív” szabályozás képtelenség: nincs eszköz, de alap sem arra, hogy egy terjesztőt valamely mű polcon tartására kötelezzenek (kivéve néhány speciális esetet, pl. tankönyvek).

⁴ A magyarországi könyvforgalom közismert statisztikai adatain túlmenően fontos lenne a számadatok kiegészítése arra vonatkozóan, hogy az adatfelvételkor hány könyvcím volt összesen, és ezek közül a szerzői jog által védett művek hány százaléka volt ténylegesen kapható a könyvpiacra. A kérdés irányadó a már közkinccsbe tartozó művekre is.

2.10. A KERESLET ÉS A KÍNÁLAT KÖZÖTTI ELLENTMONDÁS, ILLETVE ENNEK FELOLDÁSA (PL. AZ ONLINE KÖNYVKERESKEDELEM ÚTJÁN)

A kiadói vélemények szerint van ellentmondás. A kereslet és a kínálat viszonyát alapvetően meghatározza, hogy sok esetben a kínálat határozza meg a keresletet. Normális piaci szabályozás esetén a forgalmazó kínálni fogja azt, amit keresnek, azonban a fogyasztó gyakran csak ennek során értesül a műről. Reklámfelületük többnyire a terjesztőknek van; a kiadók által végzett közvetlen promóció túlságosan hiányában ritka és esetleges. A kínálat és a kereslet konfliktusában a minimális példányszámnak van jelentősége, ezen igazából nem az online kereskedelem, hanem az online kiadás segíthet.

Az online könyvkereskedelem ugyanakkor olyan új terjesztési mód, ami elsősorban nem a kereslet-kínálat kiegyenlítését szolgálja (bár ebben is segít, ha valaki a keresett könyvet boltban nem találta meg), hanem inkább egy új vásárlói igény kielégítését célozza meg.

2.11. A KIADÓI SZERZŐDÉSRE VONATKOZÓ RENDELKEZÉSEK ENYHÍTÉSE VAGY SZIGORÍTÁSA

Ennél a kérdésnél nagyon megoszlottak a vélemények. A Typotex Kiadó szerint inkább a kiadói szerződések részletesebb, pontosabb szabályozására volna szükség. Mások szerint, mivel a vállalkozó, a kockázatot tételező a kiadó, ezért annak védelme, felhasználói jogainak bővítése törvényalkotói feladat. A Nemzeti Tankönyvkiadó szerint a szerződések körültekintő megírására és – mind szerzői, mind terjesztői oldalról – ezek alapos áttanulmányozására lenne szükség. A SZAK Kiadó úgy látja, hogy a kiegyensúlyozatlanság nem az Szjt.-ben, hanem a bírói gyakorlatban van.

Az Artisjus szerint az Szjt. alapvetően a szerződő felekre (szerzőre és kiadóra) bízta a szerződés tartalmának, azaz az átengedett felhasználási jog terjedelmének és az érte járó szerzői jogdíjnak a meghatározását és egyensúlyban tartását. A kiszolgáltatottság, illetve a dominancia nem a törvényből fakad, hanem a gazdasági élet általános gyakorlata érvényesül ezen a területen is. Az RSZ is úgy látja, hogy a szerzők és/vagy a kiadók szerződési szabadságának, illetve a kiadói szerződések feltételeinek részletesebb szabályozására nincs szükség. A szerződéses kultúra kialakulása lassabban halad, a magyar kiadók kevesebbet áldoznak a szerzői díjakra, nem alakult még ki, vagy lassabban alakul ki a külföldön már ismert kiadók és szerzők közötti állandó kapcsolat.

Az OKM azt vetette fel, hogy a helyzetet enyhítené, ha legalább – a némethez hasonlóan – ún. „minimum agreement”-ben fektetnék le a szerzővel kötött kiadói szerződések kritériumait.

2.12. A REPROGRÁFIAI JOGDÍJ HATÁSA A KÖNYVKIADÁSRA ÉS KITERJESZTÉSE A NAPILAPOK KIADÓIRA⁵

A Nemzeti Tankönyvkiadó és a SZAK Kiadó szerint a jogintézmény nem váltotta be a célját. A közös jogkezelés nem kompenzálja azokat, akiket kár ér, és a piaci körülmények között visszatartó erőt sem jelent. A napilapok jellege, műfaja miatt nem indokolt, hogy részesüljenek a reprográfiai díjakból.

Az összes többi vélemény viszont pozitív. Az OKM szerint is a reprográfiai díj mind ismeretebb és elismertebb támogatási forrás és forma, nagyon hasznos a bevezetése. Az Artisjus felvetette, hogy a 2004-es Sztj.-módosítás következtében a kották magáncélú másolása tilossá vált. A szabály nem növelte a kották kereskedelmi forgalmát, viszont a szerzők, zeneműkiadók számára érezhető kompenzációt jelentő reprográfiai díj megszűnt. Javaslatuk az volt, hogy az Infosoc-irányelv rugalmasabb értelmezésével a most zajló Sztj.-módosítás során ismét tegyék lehetővé a zeneszerzői, zeneműkiadói részesedést a reprográfiai díjakból. Az RSZ szerint az országba behozott reprográfiai eszközök árának rohamos csökkenése miatt az árak százalékában maximalizált reprográfiai díj összességében jelentős csökkenést mutat a behozott eszközök számának növekedése mellett is. A jogosultak körének meghatározása országonként eltérő, a magáncélú másolási szokásokra figyelemmel indokolt lehet a jogdíjnak a napilapok kiadóira történő kiterjesztése.

2.13. A MASZRE FELOSZTÁSI GYAKORLATÁRÓL; A KIZÁRÓLAG IRODALMI SZERZŐKET KÉPVISELŐ REPROGRÁFIAI KÖZÖS JOGKEZELŐ SZERVEZET SZÜKSÉGESSÉGE⁶

Az RSZ úgy látja, hogy szükség volna egy önálló, az irodalmi szerzőket képviselő közös jogkezelő szervezetre. A véleményt nyilvánító kiadók ezt kevésbé preferálják. A SZAK Kiadó a díj közcélokra történő felhasználásában látja a megoldást, míg a Nemzeti Tankönyvkiadó szerint az lenne a jó megoldás, ha a reprográfiai díjakból ténylegesen azok kára térülne meg,

⁵ Az Sztj. előkészítésének és megalkotásának idejére a nyomtatott formában terjesztett művek fénymásolása és más hasonló módon történő többszörözése olyan méreteket öltött és oly mértékben elterjedt, hogy a magáncélú másolás jogcímén fennálló díjigényt ki kellett terjeszteni a nyomtatott formában terjesztett művekre is (reprográfiai díjigény). Külön szabályokra volt szükség az ellenértékért fénymásolási szolgáltatást nyújtó vállalkozások esetében. Az Sztj.-nek a reprográfiára vonatkozó rendelkezései 2000. szeptember 1-jén léptek hatályba.

⁶ A Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Reprográfiai Egyesülete (MASZRE) azzal a céllal jött létre, hogy az érintett jogosultakat és műveiket nyilvántartsa, és számukra a Magyar Reprográfiai Szövetség által beszedett és a MASZRE-nak átadott jogdíjakat az Alapszabály és a Felosztási Szabályzat rendelkezései alapján felossza. A MASZRE felhívást tett közzé, amelyben felhívja a szak- és szépirodalmi szerzőket és kiadókat, hogy járuljanak hozzá személyes adataik és műveik nyilvántartásba vételéhez és a jogdíj felosztásához. A szerzők és a kiadók a befolyt jogdíjból való részesedésre csak akkor jogosultak, ha műveiket a MASZRE által meghatározott regisztrációs lapon bejelentik. A MASZRE a befolyt jogdíjakat kezdetektől fogva pályázat útján közösségi célokra fordítja, egyéni felosztást – részben a kiadók erről történő lemondása, részben (a szerzők esetében) technikai és adminisztrációs nehézségek miatt – nem végez. Bővebb információ a www.maszre.hu oldalon található.

akiket a jogtalan felhasználás a legjobban sújt. A szerzők érdekeit képviselő jogkezelő létrehozását is jó ötletnek tartja. A Széchenyi Akadémia is azon a véleményen van, hogy szükség volna csak az irodalmi szerzőket képviselő reprográfiai közös jogkezelőre.

A Magyar Lapkiadók Egyesületének (MLE) álláspontja szerint a reprográfiai díjra vonatkozó rendelkezések mindenképpen beváltották a hozzájuk fűzött reményeket, az kompenzációs jogdíjként képes betölteni azt a szerepet, amit a jogalkotó a bevezetésével elérni szándékozott: a reprográfiai magáncélú másolásokkal okozott károkért kompenzálja a jogosultakat. A Sztj. szerint a jogosultak körébe tartoznak a folyóiratok kiadói, a napilapokat azonban az Sztj. nem nevezi meg jogosultként.

III. AZ ÚJ ÜZLETI MODELLEK ÉS A TECHNOLÓGIAI VÁLTOZÁSOK HATÁSA A KÖNYVPIACRA

3.1. AZ ONLINE FELHASZNÁLÁSI MÓDOK ÉS A SZERZŐI JOGI SZABÁLYOZÁS⁷

A SZAK Kiadó lehetőséget látna a magas példányszámra, ha volna rá piaci igény. Ennek oka részben az ár, részben pl. az alacsony könyvtári kereslet. Az elektronikus formátumok ebben a tekintetben nem a példányszámot növelik, hanem a hozzáférést szabadítják fel. Ezzel kapcsolatban alapvető, hogy a papíralapú és az elektronikus könyv rendeltetése eltérő, nem helyettesítik egymást. A kiadó nem egy könyvét a papíralapú példányhoz mellékelve elektronikus formában is rendelkezésre bocsátja. Másrészről, éppen a képzett informatikus-mérnök szerzők részéről tapasztalt a kiadó erős ellenállást a szabad elektronikus terjesztéssel szemben. Emiatt az elektronikus forgalmazás csak megfelelő másolás- és nyomtatásvédelem mellett reális. Van olyan példa is, amikor az állam, egy szponzor vagy egy marketing-érdekeltségű cég vagy alapítvány a szerzői jogokat „megváltja”. Ebben az esetben a szabad forgalmazásnak nincs akadálya, azonban ettől kezdve ez nem kommerciális kérdés. Míg több válaszadó is az állami támogatás fontosságát hangsúlyozta, az Artisjus a szerzők és a felhasználók megállapodását tekinti irányadónak.⁸

⁷ A piacgazdaságra való áttérést megelőző évtizedekben az államilag támogatott hazai könyvkiadás igen magas példányszámokat ért el egy-egy új könyv kiadásával. Napjainkban a digitális lehetőségek és az új üzleti modellek révén ismét lehetőség nyílik a példányszám emelésére. A kérdés az, hogy a hazai könyvkiadás felkészült-e olyan üzleti modell bevezetésére, ahol a hagyományos formátumú könyv (esetleg hangoskönyv) a megjelentetést követően (pl. 6-8 hónap elteltével) *online* módon, html- vagy pdf-formátumban, mp3 tömörítésben, továbbá *podcast*ként (+iPod, iPhone) válna ingyenesen hozzáférhető.

⁸ Az irodalmi művek online felhasználása nem tárgya semmilyen közös jogkezelésnek!

3.2. AZ IRODALMI BLOGOK ÉS A KÖNYVKIADÁS⁹

A kérdésre beérkezett kisszámú válasz általában elutasító tartalmú. Az Artisjus szerint a nevezett blogokat, közösen írt, szerkesztett produktumokat csak a tényleges szerzőkkel kötött megállapodás alapján lehetne jogszerűen a könyvkiadás részévé tenni (felhasználni, pl. többszörözni), ennek azonban sok esetben feltehetően gátat vetne a szerzők anonimitása, nehéz elérhetősége.

3.3. AZ ALTERNATÍV ENGEDÉLYEZÉSI RENDSZEREK ÉS A KÖNYVKIADÁS¹⁰

A kevés beérkezett válasz igen markánsan utasította el az alternatív engedélyezési rendszereket. Az Artisjus mértéktartóbb véleménye szerint a *Creative Commons* (CC) feltételei szerinti közzététel alkalmas lehet a szerző számára műve online nyilvánosságra hozására (bár utóbb maga is konfliktusba kerülhet saját korábbi CC-közzétételével egy kizárólagos jogot igénylő kiadói szerződés megkötése során), a kiadó azonban piaci szereplő, akinek pozícióját alapvetően a szerzőktől szerzett kizárólagos jogok határozzák meg.

3.4. A KÖNYVEK KÍVÁNSÁG SZERINTI PÉLDÁNYSZÁMBAN TÖRTÉNŐ KINYOMTATÁSA (PRINT-ON-DEMAND)

Elvben ez is egyike lehet annak a sokféle megjelenítési, terjesztési módnak (pl. folyóirat-közlés, puhafedelű kiadvány, klubkiadás stb.) amelyek ma is részét képezik a gondosan fogalmazott szerződéseknek, és amelyre a szerzőtől kizárólagos jogot szerezhet a kiadó (Artisjus).

A SZAK Kiadó szerint a kiadók bevett üzleti gyakorlatának részévé válhatna a *print-on-demand*, ha lenne rá igény. Tekintettel arra, hogy ezt semmi nem zárja ki, bizonyos szinten a *print-on-demand* most is létezik. Az elterjedés akadálya, hogy a jelenlegi könyvárstruktúra minimálisan honorálja a kiadót. (A könyv árbevételeiből való részesedés aránya az esetek túlnyomó többségében a szerző, a kiadó, a nyomda és a terjesztő között 10:10:35:45.) Az OKM is osztja a *print-on-demand* hasznosságára vonatkozó véleményt, amely főleg a magas költségű szakkönyvek esetében lehetne megoldás.

⁹ A kérdés itt az, hogy az irodalmi blogok és a hálózati kommunikációban közreműködő résztvevők/felhasználók által közösen írt, szerkesztett, kommentált könyvek, könyvrészletek a könyvkiadás részét képezik-e.

¹⁰ A kérdés itt az, hogy a hagyományos kiadók bevett üzleti gyakorlatának részévé válhat-e a könyveknek az alternatív engedélyezési rendszerekben (pl. *Creative Commons*) történő kiadása.

3.5. A TUDOMÁNYOS INFORMÁCIÓKHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS¹¹

A Kráter Műhely az önfenntartó üzleti modellek kidolgozásában és támogatásában látja megvalósíthatónak a tudományos információk terjesztésére irányuló közösségi politikai szándék hazai végrehajtását. Ezzel szemben a Nemzeti Tankönyvkiadó szerint a virtuális tudományos könyvtárak csak határozott állami szándék és jelentős állami támogatás mellett jöhetnek létre, amiből – belátható időn belül – önfenntartó rendszer nem alakítható ki. A SZAK Kiadó úgy véli, hogy a tudományos információ terjesztése ma Magyarországon nem üzleti alapon történik. A támogatásokat a hagyományos és elektronikus könyvtárakra kell kanalizálni, amelyeknek a kiadókat üzleti alapon kell igénybe venniük. Az állami szerepvállalás a tudománytámogatás keretében valósulhat meg, és elsősorban a könyvtárak létrehozására és alapvető fenntartására kell irányulnia. A Typotex szerint ugyanakkor a kiadóknak nagyobb a szerepük, semhogy az állam vegye át ezt az ügyet. Az RSZ inkább uniós pályázatok igénybevitelével és/vagy önfenntartó üzleti modellek kidolgozása útján tartja megvalósíthatónak ezt a szándékot.

3.6. A DIGITÁLIS ARCHIVÁLÁS ÉS HOZZÁFÉRHETŐVÉ TÉTEL HATÁSA A HAZAI KÖNYVPIACRA¹²

Az OKM szerint jól működő portálok alakulnak ki, amelyek feltehetően némileg csökkentik a könyvvásárlási hajlandóságot. A Kráter Műhely úgy látja, hogy ezek nem veszélyeztetik a könyvpiacot, bár előbb-utóbb a letöltések feltehetően szintén kiadói engedélyezés és a szerzői jogdíj körébe fognak tartozni. A Nemzeti Tankönyvkiadó szerint az ingyenes tartalomszolgáltatás mindenképp szűkíti a könyvkereskedelmet, a digitális archiválás és hozzáférés szerzői

¹¹ Az Európai Bizottság 2007 februárjában kibocsátott közleményében [tudományos információk a digitális korban: hozzáférés, terjesztés és megőrzés COM (2007) 56 végleges; a dokumentum magyar nyelvű elérhetősége: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0056:FIN:HU:PDF>] az „i2010 digitális könyvtárak”-kezdeményezés mellett érinti a kutatásra vonatkozó közösségi politikát. A közlemény hangsúlyozza a tudományos információkhoz való hozzáférésre és az azok terjesztésére vonatkozó szakpolitikai folyamat jelentőségét, továbbá annak elindítását. Az Európai Unió Versenyképességi Tanácsa pedig 2007. november 22–23-i ülésén egyebek mellett felkérte a Bizottságot, hogy mérje fel az Unió nyilvános virtuális tudományos könyvtárainak jelenlegi helyzetét, valamint a jogi keretfeltételeket, mely utóbbiak kihatással lehetnek az információkhoz való hozzáférésre, továbbá tegyen lépéseket az EU keretprogramjaiból támogatott projektek által generált tudományos adatok és publikációk nyilvános hozzáférésének biztosítása érdekében.

¹² A Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) és a Digitális Irodalmi Akadémia (DIA) népszerűsége töretlen; tartalmuk folyamatosan bővül, látogatottságuk (a letöltések száma) évről évre növekszik. A MEK és a DIA által közölt tartalmak mindenki által szabadon hozzáférhetők. A Nemzeti Audiovizuális Archívum (NAVA) elsődleges feladata az országos földfelszíni terjesztésű televíziók és rádiók magyar gyártású vagy magyar vonatkozású műsorainak gyűjtése, feldolgozása és dedikált hálózati hozzáférhetővé tétele. Emellett lehetőség van arra, hogy bármely közgyűjtemény a gyűjteményét képező műveket digitalizált formában a NAVA rendelkezésére bocsássa. A NAVA-pont hozzáférést biztosító intézmények látogatói ingyenesen használhatják a NAVA szolgáltatásait. NAVA-pont lehet minden nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtár, iskolai oktatás célját szolgáló intézmény, kép- és hangarchívum, muzeális intézmény, valamint levéltár. A kérdés az, hogy ezek a folyamatok és tendenciák hatással lehetnek-e az olvasói szokások átalakulására, következésképpen a hazai könyvpiacra.

jogi szabályozása pedig túl megengedő. A SZAK Kiadó véleménye az, hogy az intézményekre korlátozott hozzáférés nem teljes értékű megoldás, ellentmond az internet kötetlenségének. Az online tartalomszolgáltatásnak nincs negatív hatása a könyvpiacra – a könyvkiadás-terjesztés üzleti tartalma nem a műpéldány, hanem a tartalom. A Typotex azt vetette fel, hogy a MEK tisztázatlanul, vagyis jogokat sértve tesz fel az internetre anyagokat.

Az Artisjus szerint az archiválás és az online hozzáférhetővé tétel szerzői jogi szabályozása kellően rugalmas. Úgy látják, hogy a művek terjesztésében az üzleti résztvevőknek és a kulturális szempontokat szem előtt tartó nonprofit intézményeknek együtt kellene működniük. Az RSZ meglátása az, hogy a digitális archívumok hatással lehetnek az olvasói szokások átalakulására, azonban ez még mindig kis töredékét képezi a hagyományos könyvolvasásnak, az irodalmi portálok működése leginkább az oktatás és a kutatás területén érvényesülhet.

IV. MŰFAJ- ÉS FELHASZNÁLÁSSPECIFIKUS KÉRDÉSEK (SZÉPIRODALMI MŰVEK, TÉNYIRODALOM, ISMERETTERJESZTÉS, TUDOMÁNYOS SZAKKÖNYVKIADÁS STB.)

4.1. TUDOMÁNYOS SZAKKÖNYVKIADÁS

A válaszadók szerint a hazai tudományos szakkönyvkiadásnak nem képezi részét a nyers kutatási adatok adatbázisba történő rendezése és közzététele.

4.2. SZÓTÁRAK, KÉZIKÖNYVEK ONLINE ÚTON TÖRTÉNŐ KIADÁSA

A SZAK Kiadó, illetve a Reprográfiai Szövetség szerint ha megfelelő szerződéssel megszerzik a szerzőtől az engedélyt, nem vet fel vitás szerzői jogi kérdéseket a szótárak, kézikönyvek (kizárólag) *online* úton történő kiadása. A Nemzeti Tankönyvkiadó szerint igen, a Kráter Műhely szerint szabályozás szükséges.

4.3. A FOGYATÉKKAL ÉLŐ SZEMÉLYEK SZERZŐI JOGI TARTALMAKKAL VALÓ ELLÁTÁSA¹³

A SZAK Kiadó szerint semmilyen intézményes megoldás nincs. A szociális kérdések megoldása nem a könyvkiadás feladata, a fogyatékkal élők speciális ellátása is részben technikai kérdés. Az ezzel kapcsolatos jogvédelem tisztázatlan, ugyanis arra nézve nincs szabályozás, hogy az ilyen érdekből könnyített hozzáférésű művek ne kerüljenek ki a kedvezményezett szférából. A megoldások esetlegesek.

¹³ A kérdés az, hogy a hazai könyvkiadás- és könyvkereskedelem-politika milyen lépéseket tesz a fogyatékkal élők (vakok, gyengénlátók) szerzői jogi tartalmakkal való ellátása érdekében, tekintettel az Sztj. 41. §-ának (1) bekezdésére is.

4.4. A KULTURÁLIS ANYAGOK DIGITALIZÁLÁSÁNAK HATÁSA A KÖNYVKIADÁSRA¹⁴

A SZAK Kiadó hangsúlyozta a digitalizálás szükségszerűségét. Az új könyvek esetében ez gyakorlatilag megtörténik, így külön archiválásra nincs szükség, illetve az archiválás csupán gyűjtés. Célszerű lenne szabályozott formát létrehozni erre: kijelölni egy védett gyűjtőhelyet, meghatározni az archiválási formátumot, és szabályozni a hozzáférést. Sajátos felvetést tett a Nemzeti Tankönyvkiadó, amely szerint utólag kellene kötelezni a digitális projektek tulajdonosait a kiadókkal való méltányos szerződéskötésre.

4.5. MAGYAR MŰVEK HATÁRON TŰLI KIADÁSÁNAK, ILLETVE A HATÁRON TŰLI MAGYAR NYELVŰ MŰVEK HAZAI KIADÁSÁNAK SZERZŐI JOGI VONATKOZÁSAI

Az OKM és a Nemzeti Tankönyvkiadó véleménye szerint a kérdés nagyobb relevanciával bír a kultúrpolitika, mint a szerzői jog szempontjából.

V. KÖVETKEZTETÉSEK, ÖSSZEFOGLALÓ

5.1. ÁLTALÁNOS TRENDEK A KÖNYVKIADÁSBAN

A beérkezett válaszok alapján négy fő csoport képezhető a könyvkiadás és a könyvkereskedelem legnagyobb kihívásai terén: *a)* az új technológiák térnyerése; *b)* a könyvkiadás kereskedelmiesítése; *c)* a tartalom „eltulajdonlásának” problémája, ideértve a szerzői jogi védelem alatt álló művek köz- vagy magántulajdonba tartozásának vitáját; *d)* az olvasási zavarok, fokozódó olvasásképtelenség (dislexia) elterjedése.

¹⁴ Európai közösségi szinten számos fontos lépés történt az európai kulturális örökségben rejlő gazdasági és kulturális értékeknek az internet felhasználásával optimalizálható kiaknázására. Utalni szükséges mindenekelőtt a kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetővé tételéről és a digitális megőrzésről szóló 2006/585/EK bizottsági ajánlásra (2006. augusztus 24.) (elérhetőség: HL L 236., 2006.8.31., 28. o.). Az Európai Parlament a 2007. szeptember 27-én elfogadott állásfoglalásában [2010: egy európai digitális könyvtár létrehozásáról (2006/2040 INI)] javasolja egy európai digitális könyvtár lépésenként történő létrehozását az európai kulturális örökséghez való egyedi, közvetlen és soknyelvű hozzáférési pont formájában. A hivatkozott dokumentum magyar nyelvű elérhetősége: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2007-0416+0+DOC+XML+V0//HU&language=HU>. Az ajánlás hangsúlyozza, hogy noha a cél hosszú távon olyan virtuális gyűjtemény létrehozása, amely a kulturális anyag valamennyi kategóriájára kiterjed, beleértve az audiovizuális tartalmakat is, az európai digitális könyvtárnak kezdetben a szerzői joggal kapcsolatos korlátozásoktól mentes szöveges anyagokra kell összpontosítania. Ennek alapján kéri az összes európai könyvtárat, hogy bocsássák az európai digitális könyvtár rendelkezésére azokat a szerzői jogok által nem védett műveket, amelyek már digitális formában vannak a birtokukban.

A nemzetközi könyvkiadás fő trendjei próbálják követni a technológiák és a kulturális szokások változását, természetesen némi késéssel, de viszonylag rugalmasan. Az internetes könyvkereskedelem sikerágazat, bizonyos tartalmak elérhetőek elektronikus formában is, ami anyagi és időszempontból forradalmi változást jelent.

A hazai internetes könyvkereskedelem üzleti alapon jól terjed, viszont az elektronikus könyvkiadás kezdetleges állapotban (10-15 éves lemaradásban) van, az online szövegforgalmazásnak nincs kultúrája, a szerzők körében nagy a félelem a hozzáférés szankcionálhatatlansága, a jogtalan, felhasználói szerződés nélküli terjesztés miatt. Önálló, tehát papírkiadással nem egybekapcsolt elektronikus könyvkiadás gyakorlatilag nincs.

5.2. A KÖNYVKIADÁS ÉS A KÖNYVKERESKEDELEM ÁLTALÁNOS SZERZŐI JOGI KÉRDÉSEI

Egyes vélemények szerint a hatályos magyar szerzői jogi törvény alapvetően megfelel a könyvkiadás szereplőinek érdekei közötti egyensúly megtartása követelményének, a jogalkalmazási és -értelmezési kérdésekre is viszonylag egyértelmű válaszok adhatók ezen a területen, felfutása van a szerzői jogi gondolkodásnak, és szempontnak tekintik a szerzői jogi irányelveket.

Más vélemények szerint a szerzői jogi alapelvek felemásan, túl centralizáltan érvényesülnek, a könyvkiadók érdekeit alig-alig védi az újabb szerzői jog, s a jogág nem készült fel az online publikációk sajátos kezelésére. A zeneműkiadót, hangfelvétel-kiadót megillető jogokkal ellentétben a könyvkiadói jogok biztosításának hiányzik a jogi háttere. A kiadói jogok érvényesülésével a jogi szakirodalom nem foglalkozik. Bírói gyakorlat hiányában, részben ennek következményeként szerzői jogi szakértői döntések sem születhettek. Ennek oka részben abból fakad, hogy a kiadók – nem ismervén azokat pontosan – csak kevésbé élnek jogaikkal, és érdekérvényesítési képességük is kizárólag az MKKE-ra koncentrálódik.

A zavarok elsősorban nem magára a szabályozásra, hanem a szerződéskötés kultúrájára és a szerződési fegyelem alacsony szintjére, a hiányos jogi ismeretekre, a kiadói területet is alaposan ismerő jogászok hiányára vezethetők vissza. A megoldásban fontos szerepe lehet a fiatal jogászok speciális képzésének.

A hozzászólók nem tartják a szerzői jogi védelmet befolyásoló eszköznek az önkéntes műnyilvántartást, nem vitatva annak tanúsító jellegét. Az arculati védelem (védjegy, formatervezési minta) alkalmazását ugyanakkor meghatározott körben el tudják képzelni, de nincsenek igazán tapasztalataik és ismereteik ezekről.

A könyvek „polcon tartási” idejével kapcsolatban az fogalmazódott meg, hogy a kiadók és a terjesztők szerződésben rögzíthetnék ezt az időtartamot, ha igény van rá; törvényi szabályozást nem igényel. Az online könyvkereskedelem pedig új terjesztési mód, ami elsősorban nem a kereslet-kínálat kiegyenlítését szolgálja, inkább egy új vásárlói igény kielégítését célozza meg.

A kiadói szerződéseket illetően a véleményadók egy része a részletesebb, pontosabb törvényi szabályozást részesítené előnyben, míg a többség szerint inkább a szerződések körültekintő megírására és ezek alapos áttanulmányozására lenne szükség.

A reprográfiai jogdíjjal kapcsolatban is szólnak a vélemények: egyesek szerint a jogintézmény nem érte el a célját; a közös jogkezelés nem kompenzálja azokat, akiket kár ér, és piaci körülmények között visszatartó erőt sem jelent. Mások szerint a díj mind ismertebb és elismertebb támogatási forrás és forma, sőt, indokolt lenne a kiterjesztése mind a kotta(zenemű), mind a napilapkiadókra.

A MASZRE pályázati és felosztási gyakorlatát általában véve elfogadhatónak tartják, de a többség úgy látja, hogy szükség volna egy önálló, az irodalmi szerzőket képviselő közös jogkezelő szervezetre.

5.3. AZ ÚJ ÜZLETI MODELLEK ÉS A TECHNOLÓGIAI VÁLTOZÁSOK HATÁSA A KÖNYVPIACRA

A beérkezett válaszok alapján bizonyos fokú távolságtartás, ellenérv mutatkozik meg az új technikákból adódó felhasználási módok iránt. Alapvetőnek tekintik, hogy a papíralapú és az elektronikus könyv rendeltetése eltérő, nem helyettesítik egymást.

A tudományos információk terjesztésével kapcsolatban a többség az önfenntartó üzleti modellek kidolgozásában és támogatásában látja a megoldást, de a határozottabb állami szerepvállalás és támogatás igénye is megfogalmazódott.

A digitális archívumok (MEK, NAVA) a többségi vélemény szerint nem veszélyeztetik a könyvpiacot, bár a hatályos szerzői jogi szabályozást túlságosan tágnak tartják a hozzáférés engedése tekintetében.